

«КНЯЖНА ОЛЕНА»: ВИГАДАНА ЧИ РЕАЛЬНА ПОСТАТЬ В ІСТОРІЇ ПЛІСНЕСЬКА

Богдан ГРИНЮКА

*Комунальний заклад Львівської обласної ради
«Адміністрація історико-культурного заповідника «Давній Пліснеськ»,
вул. Липинського, 54, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: Plisnesko@ukr.net*

На основі аналізу писемних та археологічних джерел з'ясовано місце «княжни Олени» в історії Пліснеського городища та Підгорецького монастиря Чину Святого Василя Великого. Археологічні матеріали підтверджують, що у XII–XIII ст. на території урочища Оленин Парк існувала невелика дерев'яна церква.

Констатовано, що існують різні версії походження та існування «княжни Олени». Окрему увагу приділено першоджерелам, де йдеться про «княжну Олену», – літопис і хроніка Підгорецького монастиря (ведеться з другої половини XVII ст.) та «Синописі» цього ж чернечого осідку.

Встановлено, що з легендарним мотивом про «княжну Олену» пов'язана й назва одного з місцевих урочищ – Оленин Парк. Сьогодні під цією назвою відома найбільш укріплена ділянка слов'янського й давньоруського городищ. На початку XX ст. у вказаній місцевості проводили археологічні розкопки, а дослідники в назві поєднали «легендарну» засновницю монастиря та парк, де росли багатовікові дерева. Очевидно, що «княжна Олена» – мандрівний легендарний мотив, який закріпився в історії Підгорецького монастиря та Пліснеського городища.

Ключові слова: Пліснеськ, «княжна Олена», урочище Оленин Парк, церква, Підгорецький монастир.

На території України сліди християнізації та чернецтва сягають княжих часів. Точних даних про існування перших чернечих обителів немає, невідома й чисельність монахів. «Княжа» традиція заснування притаманна й Підгорецькому монастирю. Згідно легенди, на території літописного Пліснеського городища близько 1180 р. княжна Олена, дочка белзького князя Всеволода (*? – †1195 р.), заклала невелику церкву [Kompaniewicz, 1838, s. 28].

Наприкінці XI – на початку XII ст. на найбільш укріпленій ділянці споруджують фортифікації давньоруського міста, зокрема в ур. Оленин Парк (рис. 1). Городище будували на місці нефункціонуючих слов'янських ліній захисту. Саме з цього часу починається давньоруський період в історії Пліснеська [Филипчук, 2009с, с. 7; Филипчук, 2018, с. 19; Филипчук, 2019, с. 20]. У 1947 р. керівник Пліснеської археологічної експедиції Іван Старчук (1894–1950) наблизився до розгадки існування церкви на території ур. Оленин Парк. У звіті про археологічні розкопки вчений вказав, що у попередні роки в урочищі знайдено чимало фрагментів керамічних глазурованих і неглазурованих долівкових плиток; деякі з яких мали орнаменти. У закладеному розкопі І. Старчук зафіксував орієнтовно 60 фрагментів керамічних плиток. Артефакти виявили в «глибокому наверстуванні спаленини і поблизу неї». Дослідник припускав, що там мала знаходитися будівля «пліснеської феодалної верхівки» [Науковий архів відділу, арк. 27; Науковий архів Інституту, арк. 27].

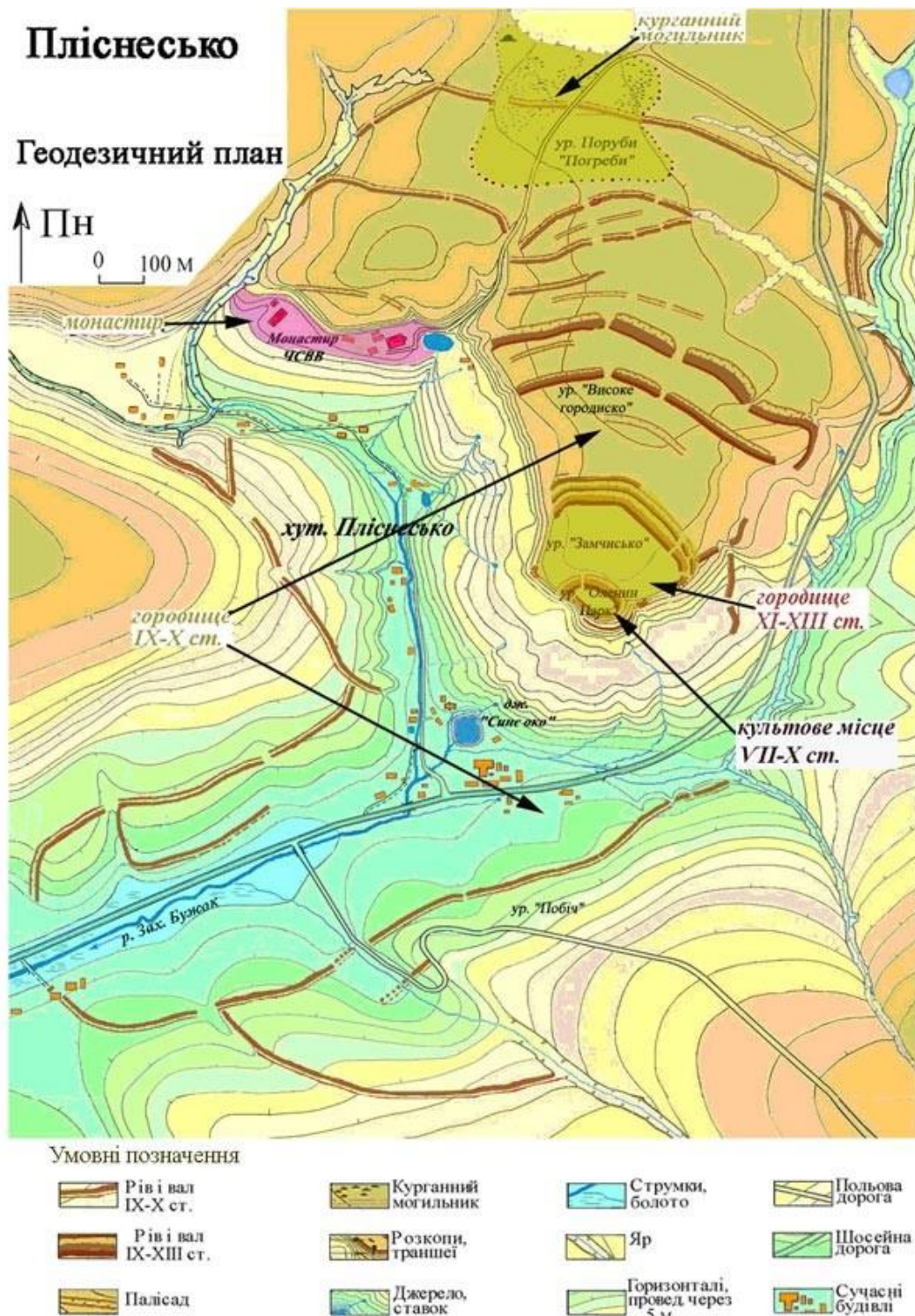

Рис. 1. План Пліснеського археологічного комплексу (за М. Филипчуком)

Fig. 1. Plan of the Plisneshko archaeological complex (according to Mykhailo Filipchuk)

Через 50 років (2007) на місці незаконсервованої траншеї Івана Старчука багаторічний дослідник пам'ятки Михайло Филипчук (1955–2016) заклав розкоп VI (рис. 2). Під час досліджень археолог виявив контури наземної будівлі, що знаходилася у давньоруському

культурному шарі за кілька метрів від невеликої лінії захисту XII–XIII ст. Рештки цієї споруди простежувалися з глибини 0,2 м від рівня сучасної поверхні. Від неї збереглася лише долівка (завширшки 2 м), від якої по обидва боки паралельно відходили т. зв. фундаментні ровики (завширшки 0,6 м та завглибшки 0,3 м), заповнені камінням середніх розмірів. Дослідник припускав, що долівка була вимощена плитким каменем та (або) долівковою плиткою, адже саме ці матеріали найчастіше виявляли. У фундаментному ровику з південної сторони віднайшли кілька фрагментів керамічної плитки і мідне окуття вітража. Фрагменти керамічного посуду з заповнення споруди археолог датував XII–XIII ст. Охарактеризовані залишки деструкцій об'єкта та виявлений матеріал М. Филипчук відніс до залишків будівлі культового призначення – дерев'яної церкви XII–XIII ст. [Филипчук, 2009а, с. 145]. Однак інформації, що виявлений храм заснувала «княжна Олена» немає.

Розгляньмо версії походження та існування «княжни Олени». За твердженням деяких істориків, вона була дружиною польського короля Казимира II Справедливого (1138–1194 рр.) [Charewiczowa, 1929, s. 12] або донькою Великого князя Київського Ростислава Мстиславича [Кольбух, 2011, с. 394]. Натомість Микола Баумгартен взагалі заперечував існування княжної [Войтович, 2006, с. 495]. На думку Тадеуша Василевського, дружиною Казимира II Справедливого була Олена Зноймо, або Олена Ростиславна (1141–1202/1206) – богемська принцеса, донька князя Конрада II Зноймо і його дружини Марії Сербської [Wasilewski, 1978, s. 115].

Питання про існування «княжни Олени» також цікавило о. Теофіла Коструби, який з'ясував, що *«ця традиція [існування княжної Олени – Б.Г.] неправда й полягає на непорозумінні; ніякі сучасні джерела про це не говорять. Воно, врешті, цілком неможливе. По-перше, не знаємо нічого, щоб князь Всеволод белзький мав дочку Олену, чи взагалі яку небудь дочку; знаємо лише про двох синів, Олександра і Всеволода. По-друге, Пліснеськ – це старий граничний город Галицького Князівства, що ніколи до Волині не належав, отже не міг при поділі припасти Всеволодові. До того знаємо певно з літопису, що в 1180-их роках, отже в час Всеволодового князівства в Белзі, Пліснеськ належав до Галичини. Таким чином, не маємо ніяких даних про приналежність Пліснеська до Всеволода, ні про Всеволодову дочку Олену»* [Коструба, 1989, с. 63].

Малоймовірно також, що згадувана княжна могла бути місцевою правителькою чи родичкою бояр Ярбузовичів (Арбузовичів), які жили на Пліснеському городищі й про яких згадано під 1233 р. у Галицько-Волинському літописі [Політичні, 2011, с. 305]. На жаль, підтвердити чи спростувати цю версію походження «княжни Олени» неможливо через відсутність писемних джерел. Хоча літописець згадав боярський рід Ярбузовичів (Арбузовичів), але не подав відомостей про їхню чисельність та родинні зв'язки. Тут варто також зазначити, що на сьогодні питання суспільно-політичного становища і майнові відносини руського боярства в XII–XIII ст. залишаються серед науковців ще не до кінця з'ясованими та дискусійними [Петрик, 2004, с. 46–58].

Вважаю за необхідне розглянути першоджерела, у яких ідеться про «княжну Олену». Так, більшість інформації про неї є на сторінках літопису і хроніки Підгорецького монастиря (з другої половини XVII ст.). Вперше «княжна» згадується у «Синописі» від 10 грудня 1663 р.: *«...обитель Св. Пльсницькая подъ именемъ храму Преображенія Господня (а теперъ названная Подгорецкая) Фундована есть отъ Святыхъ памяти благочестивой княжны Елени отъ лѣта вочеловѣченія Господа нашего Ісусу Христа тысяча сто осмьдесятаго, и для частныхъ непріятельскихъ находженій запустѣла зостала до сихъ лѣтъ. (теперъ снова обновляется и затверждуется)»* [Литературный, 1874, с. 136–137; Мирон, 1890, с. 124]. Наступна згадка датується 24 вересня 1687 р., коли обитель відвідав польський король Ян III Собеський (1629–1696 рр.). Тоді монахи йому показали *«въ церквѣ надъ царскими врати, внутрь олтаря на стѣнѣ выритою, Арл року гори Батый Елену княжну»* [Литературный, 1874, с. 216; Kompaniewicz, 1838, s. 28; Скрутень, 1924, с. 102]. Під 1689 р. є подібна згадка, а також те, що *«тую церковь не вредимо вышній Господь сохранилъ досель, и прославилъ, же ю отъ*

посполитого гнѣву своего и запаленя уволнилъ...» [Литературный, 1874, с. 223]. Найімовірніше, що літописець зробив помилку в датуванні та зумисне намагався «удревнити» і «узаконити» княжу традицію заснування Підгорецької обителі. Першим, хто поставив під сумнів таке довготривале існування найдавнішої монастирської церкви був о. Варлаам Компаневич [Kompaniewicz, 1838, s. 28].

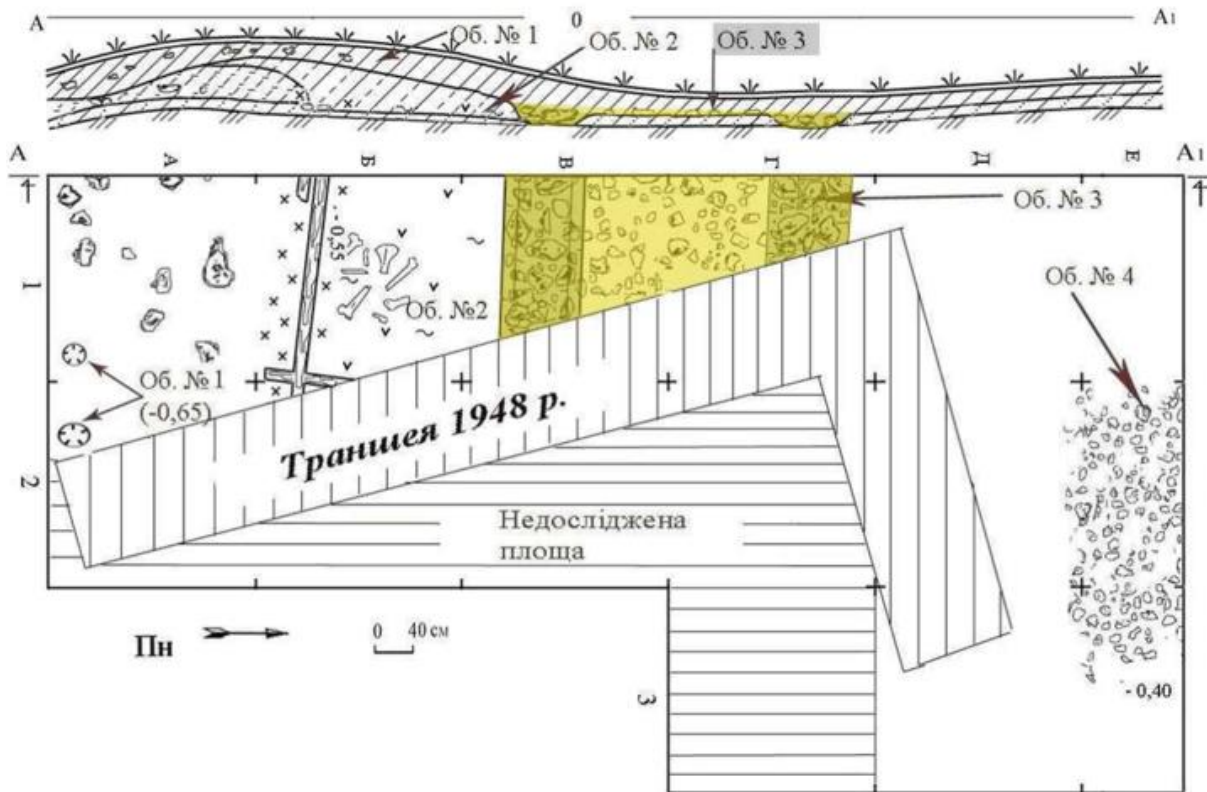

Рис. 2. Рештки церкви XII–XIII ст. в ур. Оленин Парк (об'єкт № 3 на плані розкопу VI, 2007 р.; за М. Филипчуком)

Fig. 2. Remains of the church of the 12th-13th centuries. in grade Olenin Park (object № 3 on excavation plan VI, 2007; according to M. Filipchuk)

На основі археологічних і писемних матеріалів підтверджено, що згадувана вище церква на честь Преображення Господнього побудовано близько 1663/1664 рр., але не з 1180 р. Вважаємо, що це була невелика тризрубна, одноверха будівля з дубового/соснового дерева. На початку XVIII ст. споруда знаходилася у важкому технічному стані та очевидно, що струхлявіло й перегнило перекриття (гонт) чи дерев'яні стіни. Тому в 1706 р. дерев'яна церква Преображення Господнього перестала існувати [Ваґаґ, 1881, s. 195]. За 150 м на північ від сучасної монастирської церкви Святого Онуфрія виявлено фундаменти цього храму, поблизу монастирського цвинтаря. Тут збереглися кам'яні фундаменти церкви та крипта, яку з часом закидали сміттям. Поряд із фундаментами віднайдено т. зв. «ризькі гроші» [Филипчук М., 2009b, с. 70–82].

Український історик і дослідник старовини Галичини, о. Антоній Петрушевич (1821–1913 рр.) у праці «Дополнення до Сводной Галицко-русской лѣтописи» пояснив хибність існування «княжни Олени» в Пліснеську. Вчений стверджував, що перекази про княгиню Ольгу-Олену, хана Батия і Буняку були досить поширені на українських землях. На основі цього о. А. Петрушевич обґрунтував свою думку, що «кто бы разрушилъ тѣ города, всегда тоже толкуеть, что ихъ построила Св. Елена царица, вмѣстѣ съ великолѣпными св. храмами

но Солудивый Бунякъ, гоняся за нею, разорилъ ихъ, своимъ страшливымъ взоромъ, когда ему только дружина его желтъзными вилами подняла долговолосья бровы. Таким образомъ нашъ Галицко-русскій народъ сберегъ въ своихъ хотя мифическихъ преданіяхъ, два великія события совершивніяся на Руси, т. е. введеніе первое Христианства на Руси Св. Ольгою-Еленою и страшное разореніе русскихъ городовъ Батыем. Сюда надо отнести надпись находящуюся въ Плесницко-Подгорецькомъ монастирѣ, сочиненію на выше приведенномъ преданіи съ ошибочною воставскою года: Арп (1180) року гони Батый Елену княжну, яже и церковь сію въ то время сооружи» [Литературный, 1874, с. 322]. Згодом більшість дослідників Підгорецького монастиря, зокрема о. Садок Баронч, Іван Франко та ін., не задумувалися, чи дійсно існувала «княжна Олена», а впевнено починали вести історію обителі від 1180 р. Ймовірно, вони ґрунтувалися на інформації з літопису монастиря, але не ставили під сумнів правдоподібність фактів і подій.

З огляду на все зазначене вище, вважаємо, що латиномовний текст, вписаний у стіну монастирського храму зліва від вівтаря, також містить поєднання народних переказів і місцевої історії. Згодом текст «*GELSISSIMA PRICIPISSA HELENA M • DUCIS WSEWOLDI FILIA • ANNO 1180 • HOC MONASTERIUM PRIMO FUNDAVIT:...*», тобто «Вдячна княжна Олена, дочка князя Всеволода, у 1180 році цей монастир вперше заснувала:...» [Филипчук, 2018, с. 22; Л. К., 1849, s. 46] став основою «середньовічної традиції» заснування Плісесько-Підгорецького монастиря. Отже, переказ про «княжну Олену», очевидно, створений на основі мандрівного легендарного мотиву, не дає підстав достовірно датувати початки історії цієї чернечої обителі, а лише зумовлює низку здогадів та гіпотез [Крип'якевич, 1927, с. 78; Коструба, 1935, с. 307–313; Щурат, 1919, с. 32; Филипчук, 2018, с. 23]. На вказаних плитах перелічено ктиторів (меценатів) чернечого осідку в Плісеську, які жили у XVIII ст. Тому впевнено можна стверджувати, що кам'яні плити виготовили після 1750 р. – часу освячення церкви Святого Онуфрія.

Із легендарним мотивом про «княжну Олену» пов'язана й назва одного з місцевих урочищ – Оленин Парк (рис. 1). Однак, як з'ясувалося під час дослідження архівних документів та картографічних джерел (XV–XIX ст.), ця назва не зафіксована у жодному з них, а на позначення цієї місцевості використовували топоніми Городисько або Замчисько [Гронський, 2005, с. 29–30]. Ймовірно, що аж на початку XX ст. «середньовічна» традиція заснування Підгорецького монастиря та народні легенди таки вжилися у мікротопоніміку хут. Плісесько, тому на сьогодні під назвою Оленин Парк відома найбільш укріплена ділянка слов'янського й давньоруського городища (рис. 1) [Филипчук, 2018, с. 23]. На початку XX ст. у вказаній місцевості проводили археологічні розкопки, а дослідники, ймовірно, це місце визначали як «парк» зі столітніми деревами, що розташований біля дитинця городища. Відповідно, в назві поєднали «легендарну» засновницю монастиря та парк, де росли багатівкові дерева. На сьогодні в урочищі ще ростуть столітні дуби і буки. До речі, вперше назву Оленин Парк використано у польовій документації 1940-х років, автором якої був історик, археолог І. Старчук [Старчук, 1949, с. 82]. Проте вказаний топонім він вживав не часто. Пізніше археолог Михайло Кучера (1922–1999), який також досліджував пам'ятку (1953–1954), у статті за 1962 р. записав, що «найбільш укріплена частина городища зберігає до цього часу не дуже поширену серед місцевого населення назву “Оленіного парку” – на честь Олени» [Кучера, 1962, с. 7].

На сьогодні про «княжну Олену» збереглися кілька переказів. Один із них розповідає, що княжна «по-геройськи обороняючи місто перед наїздом хана Буняки, згинула серед руїн з своїми вірними воїнами» [Говорять, 1943, с. 4; Morawski, 1847, s. 521]. Подібну легенду також записав краєзнавець Дмитро Чобіт. У ній розповідається, що княжна загинула під час нападу половців на Плісеськ, а місцевість, де загинула, назвали Оленин Парк [Чобіт, 1998, с. 13].

«Інший переказ з типово легендарним мотивом, оповідає про те, що як Олена запалася разом з дружиною під землю, але час-до-часу виходить з могили і йде молитись на кладовище та в монастирський сад» [Говорять, 1943, с. 4; Гошовський, 1937, с. 107]. До речі, останню легенду розповідав власник Підгорецького замку, що спонукало о. Варлаам Компаневича

дослідити три кургани на території Плісеського городища (ур. Поруби). З дозволу власників Підгорецького замку в ур. Поруби о. Варлаам Компаневич та чиновник на прізвище Гайслер хотіли довести/спростувати розповідь про «княжну Олену». Згідно з цією легендою, вона з мешканцями міста оборонялася від «rogan», але зазнали поразки і їх вбили. Потім загинувих людей похоронили на території городища. Вказані дослідники також зауважили, що місцеві мешканці боялися розкопувати кургани і порушити спокій померлих: *«Люди, покликані для того, довго не хотіли доторкатися лопатами опуклих горбків, аж поки ми врочисто їх не запевнили, що всю пімсту лихих духів, яка при тому виникає, беремо на себе»* [Kompaniewicz, 1838, s. 27; Антонович].

Місцеве населення також розповідало мандрівникам, що над Плісеськом *«ночами показувалася біла княжна Олена»* [На слідах, 1944, с. 3]. Серед народних переказів про княжну цікавим є запис доктора Йозефа Голда. У публікації за 1902 р. він записав, що серед валів Плісеського городища княжна протистояла татарам та вірила у міцність фортеці. Гордо дивлячись на укріплене городище, вона вимовила слова: *«Сам Господь Бог не здобуде Плісеська!»*. Відбулося це в день Воскресіння, тоді дзвони задзвонили з сусідньої монастирської церкви, вали розступилися і ворог зайняв городище. У народі кажуть, що й на сьогодні, на свято Великодня, з-під землі чути звуки дзвонів, у які княжна дзвонить на славу Богу, перед якою не може встояти жодна твердиня [Gold, 1902, s. 1192].

Останнім часом у науковій літературі з'явилася також оригінальна гіпотеза про походження з Плісеська рівноапостольної княгині Ольги (*? – †969). Автор припущення – львівський історик Ігор Мицько, який 10 жовтня 2005 р. виступив із доповіддю про це на першій конференції «Ольжині читання» [Мицько, 2006, с. 61–81]. Однак основні аргументи І. Мицька на користь «плісеського» походження княгині Ольги не знаходять підтвердження, а «сенсаційні» висновки дослідження застаріли. Справедливими є зауваження археолога та історика Андрія Филипчука (1989–2023), що київська княгиня ніякого стосунку до Плісеська не має. Науковець зауважив: *«Мабуть, передчасними були ідеї, щодо встановлення пам'ятника Ользі у Плісеську і не зовсім вміло у контексті прив'язки була назва “Ольжиних читань”, які до останніх років проходили у Плісеську, й де ніколи не брали участі фахівці, що розкопували це унікальне городище»* [Филипчук, 2018, с. 53]. З думкою А. Филипчука погоджується й автор цього дослідження.

Отже, археологічні матеріали підтверджують, що в XII–XIII ст. на території ур. Оленин Парк існувала невелика дерев'яна церква. Однак жодної інформації про її заснування «княжною Оленою» немає. Дослідження показують, що вказана постать є вигаданою в історичних джерелах. З легендарним мотивом пов'язана й назва одного з місцевих урочищ – Оленин Парк та заснування Підгорецького монастиря. Таким чином, «княжна Олена» – мандрівний легендарний мотив, який закріпився в історії Плісеська.

ЛІТЕРАТУРА

- Антонович, О. Варлаам Компаневич (1777–1858). URL: <http://ntsh.org/content/varlaam-kompaneich-1777-1858>.
- Войтович, Л. (2006). *Княжа доба: портрети еліти*. Біла Церква, 782 с.
- Говорять віки. З минулого Золочева і Золочівщини (1943, 07. 01). *Золочівське слово*, 1, 4.
- Гошовський, Б. (1937). Княжий город Плісеськ. *Календар «Червона Калина» на 1938 р.* Львів, 99–108.
- Гронський, Й. (2005). Топоніміка літописного Плісеська. *Ольжині читання. 10 жовтня 2005.* Плісеськ, 27–35.
- Кольбух, М. (2011). Книгозбірня Підгорецького монастиря: історія формування. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*, 3. Львів, 394–421.
- Коструба, Т. (1935). «Середньовічна традиція» Плісесько-Підгорецького монастиря. *Записки Чина Св. Василя Великого*, VI(1–4). Львів, 307–313.

- Коструба, Т. (1989). *Белз і Белзька земля від найдавніших часів до 1772 року*. Нью-Йорк; Торонто, 165 с.
- Крип'якевич, І. (1927). Середньовічні монастирі в Галичині. Спроба каталогу. *Записки Чина Св. Василя Великого*, 2. Жовква, 70–104.
- Кучера, М. (1962). Древній Пліснеськ. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 12. Київ, 3–56.
- Литературный сборник издаваемый Галицко-Русскою Матицею. 1872 и 1873.* (1874). Львовъ, 700 с.
- Мирон. (1890). Лѣтопись Подгорецкаго монастыря. *Киевская старина*, 7, 121–128.
- Мицько, І. (2006). Пліснеськ – батьківщина княгині Ольги. *Конференція «Ольжині читання»*. Пліснеськ. 10 жовтня 2005 року. Львів, 61–81.
- На слідах княжої слави (1944, 16. 07). *Львівські вісті*, 163, 3.
- Науковий архів відділу археології Інституту українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України. Оп. 5. Спр. 32. 28 арк.
- Науковий архів Інституту археології Львівського національного університету імені Івана Франка. Оп. 1. Спр. 14. 28 арк.
- Петрик, А. (2004). Ідеологія галицького боярства та її вплив на трансформацію Галицько-Волинської держави. *Дрогобицький краєзнавчий збірник. Збірник наукових праць*, VIII, 46–58.
- Політичні портрети Галицько-Волинської держави: навчальний посібник.* (2011). А. Карасевич, К. Левківський, В. Сокирська (упорядники). Умань, 639 с.
- Скрутень, Й. (1924.) «Синопись» Пліснесько-Підгорецького монастиря. *Записки Чина Св. Василя Великого*, 1. Жовква, 92–103.
- Старчук, І. (1949). Розкопки на городищі Пліснесько. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 1. Київ, 76–85.
- Филипчук, А. (2018). Давній Пліснеськ: історія та міфи. *Studia historia*. Львів, 56 с.
- Филипчук, А. (2019). Давній Пліснеськ християнський. *Studia historia*, 3. Львів, 64 с.
- Филипчук, М. (2009а). Дослідження Пліснеського археологічного комплексу у 2007 р. *Вісник Інституту археології*, 4. Львів, 130–176.
- Филипчук, М. (2009б). *Звіт про проведення суцільних археологічних обстежень на території та в південно-західних околицях с. Підгірці Бродівського, а також в сс. Гутище та Грабово Золочівського районів Львівської області згідно програми «Археологічний кадастр України / Львівська область»*. Науковий архів Інституту археології Львівського національного університету ім. І. Франка. 141 с.
- Филипчук, М. (2009с). Структура Пліснеського археологічного комплексу в слов'янській та давньоруській час. *Вісник Інституту археології*, 4. Львів, 3–21.
- Чобіт, Д. (1998). *Підгірці: історико-архітектурна перлина України*. Броди, 63 с.
- Щурат, В. (1919). Вид Пліснеська в «Словѣ о полку Игоревѣ». *Записки Наукового товариства імені Шевченка*, СХХVIII. Львів, 21–38.
- Barącz, S. (1881). Monaster OO. Bazylijanów w Podhorcach. *Przegląd biblijograficzno-arheologiczny*, 1. Warszawa, 188–197.
- Charewiczowa, Ł. (1929). *Dzieje miasta Złoczowa*. Złoczów, 219 s.
- Gold, J. (1902). Z historycznych kątów ziemi naszej. Pleśnisko. *Ilustracja Polska*, 50. Kraków; Lwów, 1191–1192.
- Kompaniewicz, B. (1838). Wiadomość o Podhorcach i klasztorze bazylińskim. *Lwowianin*, 3, 27–28.
- L., K. (1849, 10 lutego). Cerkiew i klasztor XX. Bazylianów w Podhorcach. w Galicyi. *Przyjaciel Ludu, czyli tygodnik potrzebnych i użytecznych wiadomości*, 6. Leszno, 46.
- Morawski, S. (1847). Rzut ok ana szczątki historycznego grodu niegdyś zwanego Pleśnisko. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 2(5), 514–521.
- Wasilewski, T. (1978). Helena księżniczka, żona Kazimierza II Sprawiedliwego: przyczynek do dziejów stosunków polsko-czeskich w XII–XIII w. *Przegląd Historyczny*, 69(1), 115–120.

REFERENCES

Antonovych, O. Varlaam Kompanevyh (1777–1858). URL: <http://ntsh.org/content/varlaam-kompanevyh-1777-1858>. (in Ukrainian).

- Voytovych, L. (2006). *Knyazha doba: portrety elity*. Bila Tserkva, 782 p. (in Ukrainian).
- Hovoryat' viky. Z mynuloho Zolocheva i Zolochivshchyny (1943, 07/01). *Zolochzhivs'ke slovo*, 1, 4. (in Ukrainian).
- Hoshovskyy, B. (1937). Knyazhy horod Plisnes'k. *Kalendar «Chervona Kalyna» na 1938 r.* L'viv, 99–108. (in Ukrainian).
- Hrons'kyy, Y. (2005). Toponimika litopysnoho Plisnes'ka. *Ol'zhyni chytannya. 10 zhovtnya 2005 r.* 27–35. (in Ukrainian).
- Kol'bukh, M. (2011). Knyhozbirnya Pidhorets'koho monastyrya: istoriya formuvannya. *Zapysky L'vivs'koyi natsional'noyi naukovoyi biblioteky Ukrayiny im. Stefanyka*, 3. L'viv, 394–421. (in Ukrainian).
- Kostruba, T. (1935). «Seredn'vychna tradytsiya» Plisnes'ko-Pidhorets'koho monastyrya. *Zapysky Chyna Sv. Vasyliya Velykoho*, VI(1–4). L'viv, 307–313. (in Ukrainian).
- Kostruba, T. (1989). Belz i Bel's'ka zemlya vid naydavnishykh chasiv do 1772 roku. N'yu-York; Toronto, 165 p. (in Ukrainian).
- Kryp'yakevych, I. (1927). Serednevichni monastyri v Halychyni. Sproba katal'ogu. *Zapysky Chyna Sv. Vasyliya Velykoho*, 2. Zhovkva, 70–104. (in Ukrainian).
- Kuchera, M. (1962). Drevniy Plisnes'k. *Arkheolohichni pam'yatky URSR*, 12, Kyiv, 3–56. (in Ukrainian).
- Literaturnyy sbornik izdavaemiy Halyts'ko-Rus'koyi Matytsiy. 1872 i 1873.* (1874). L'vov, 700 p. (in russian).
- Myron. (1890). Litopys' Podhoryts'koho monastyrya. *Kyyivs'ka staryna*, 7, 121–128. (in russian).
- Myts'ko, I. (2006). Plisnes'k – bat'kivshchyna knyahyni Ol'hy. *Konferentsiya «Ol'zhyni chytannya». Plisnes'k. 10 chervnya 2005 roku.* L'viv, 61–81. (in Ukrainian).
- Na slidakh knyazhoyi slavy (1944, 16/07). *L'vivs'ki visti*, 163, 3. (in Ukrainian).
- Naukovi arkhiv viddilu arkheolohiiu Instytutu ukrainoznavstva imeni Ivana Kryp'yakevycha NAN Ukrayiny.* Op. 5. Spr. 32. 28 ark. (in Ukrainian).
- Naukovyy arkhiv Instytutu arkheolohii Lvivskoho Natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka.* Op 1, Spr. 14. 28 ark. (in Ukrainian).
- Petryk, A. (2004). Ideolohiya halyts'koho boyarstva ta yiyi vplyv na transformatsiyu Halyts'ko-Volyns'koyi derzhavy. *Drohobys'kyy krayeznavchyy zbirnyk. Zbirnyk naukovykh prats'*, VIII, 46–58. (in Ukrainian).
- Politychni portrety Halyts'ko-Volyns'koyi derzhavy: navchal'nyy posibnyk.* (2011). A. Karasevych, K. Levkivs'kyy, V. Sokyr's'ka (Comps). Uman', 639 p. (in Ukrainian).
- Skruten', Y. (1924.) «Synopsys» Plisnes'ko-Pidhorets'koho monastyrya. *Zapysky Chyna Sv. Vasyliya Velykoho*, 1. Zhovkva, 92–103. (in Ukrainian).
- Starchuk, I. (1949). Rozkopky na horodyshchi Plisnes'ko. *Arkheolohichni pam'yatky URSR*, 1. Kyiv, 76–85. (in Ukrainian).
- Filipchuk, A. (2018). Davniy Plisnes'k: istoriya ta mify. *Studia historia*. L'viv, 56 p. (in Ukrainian).
- Filipchuk, A. (2019). Davniy Plisnes'k christian. *Studia historia*, 3. L'viv, 64 p. (in Ukrainian).
- Filipchuk, M. (2009a). Doslidzhenniy Plisnes'koho arkheolohichnoho kompleksu v 2007 rotsi. *Visnyk Instytutu arkheolohii*, 4. L'viv, 130–176. (in Ukrainian).
- Filipchuk, M. (2009b). *Zvit pro provedennya sutsil'nykh arkheolohichnykh sposterezhen' obstezhen' na terytoriyi ta v pivdenno-zakhidnykh okolytsyakh s. Pidhirtsi Brodivs'koho, a takozh v ss. Hutyshche ta Hrabovo Zolochivs'koho rayonu L'vivs'koyi oblasti zhidno prohramy «Arkheolohichni kadastr Ukrayiny / L'vivs'ka oblast'».* Naukovyy arkhiv Instytutu arkheolohii Lvivskoho Natsional'noho universytetu imeni Ivana Franka. 141 p. (in Ukrainian).
- Filipchuk, M. (2009c). Struktura Plisnes'koho arkheolohichnoho kompleksu v slovats'kiey ta davn'orus'kiey chas. *Visnyk Instytutu arkheolohii*, 4. L'viv, 3–21. (in Ukrainian).
- Chobit, D. (1998). Pidhirtsi: istoryko-arkhitekturna perlyna Ukrayiny. Brody, 63 p. (in Ukrainian).
- Shchurat, V. (1919). Vyd Plisnes'ka v «Slov' o polku Ihorev'». *Zapysky Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka*, CXXVIII. L'viv, 21–38. (in Ukrainian).

- Barącz, S. (1881). Monaster OO. Bazylijanów w Podhorcach. *Przegląd biblijograficzno-arheologiczny*, 1. Warszawa, 188–197. (in Polish).
- Charewiczowa, Ł. (1929). *Dzieje miasta Złoczowa*. Złoczów, 219 p. (in Polish).
- Gold, J. (1902). Z historycznych kątów ziemi naszej. Pleśńisko. *Ilustracja Polska*, 50. Kraków; Lwów, 1191–1192. (in Polish).
- Kompaniewicz, B. (1838). Wiadomość o Podhorcach i klasztorze bazylijańskim. *Lwowianin*, 3, 27–28. (in Polish).
- L., K. (1849, 10 lutego). Cerkiew i klasztor XX. Bazylijanów w Podhorcach. w Galicyi. *Przyjaciel Ludu, czyli tygodnik potrzebnych i pożytecznych wiadomości*, 6. Leszno, 46. (in Polish).
- Morawski, S. (1847). Rzut ok ana szczątki historycznego grodu niegdyś zwanego Pleśńisko. *Biblioteka Naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, 2(5), 514–521. (in Polish).
- Wasilewski, T. (1978). Helena księżniczka, żona Kazimierza II Sprawiedliwego: przyczynek do dziejów stosunków polsko-czeskich w XII–XIII w. *Przegląd Historyczny*, 69(1), 115–120. (in Polish).

Стаття: надійшла до редакції 04.05.2024
прийнята до друку 09.09.2024

«PRINCESS ELENA»: FICTITIOUS OR REAL CHARACTER IN PLISNESKA'S HISTORY

Bohdan HRYNYUKA

*Municipal institution of the Lviv Regional Council
«Administration of the historical and cultural reserve «Davniy Plisnesk»,
St. 54 Lypinsky, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: Plisnesko@ukr.net*

On the basis of the analysis of written and archaeological sources, the place of «Princess Elena» in the history of the Plisnesk settlement and the Pidgoretsk monastery of the Order of Saint Basil the Great was clarified. Archaeological materials confirm that in the 12th–13th centuries on the territory of There was a small wooden church in Olenin Park.

It was established that there are different versions of the origin and existence of «Princess Elena». Particular attention is paid to primary sources, which refer to «Princess Elena» – the annals and chronicles of the Pidgoretsk monastery (since the second half of the 17th century) and the «Synopsis» of the same monastic settlement.

It has been established that the name of one of the local tracts – Olenin Park – is connected with the legendary motive about «Princess Elena». Today, the most fortified section of the Slavic and ancient Russian hillforts is known under this name. At the beginning of the 20th century archeological excavations were conducted in the specified area, and the researchers combined the «legendary» founder of the monastery and a park where centuries-old trees grew in the name. It is obvious that «Princess Elena» is a traveling legendary motif that has become entrenched in the history of the Pidgoretsk monastery and the Plisnesk hillfort.

Key words: Plisnesk, «Princess Elena», Olenin Park tract, church, Pidgoretsk monastery.